

Cieślak, Tadeusz

Rola prasy w fińskim odrodzeniu narodowym

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 18/4, 41-46

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ CIEŚLAK

ROLA PRASY W FIŃSKIM ODRODZENIU NARODOWYM

W drugiej połowie XIX w. Finowie przeżyli proces odrodzenia narodowego, uzyskując równouprawnienie dla swojego języka w urzędach i sądownictwie, rozbudowując szkolnictwo z fińskim językiem nauczania, zadziwiając inne narody bogactwem publikacji na temat swojej kultury narodowej oraz stwarzając ciekawą literaturę własną¹. W procesie tym bardzo ważną rolę odegrała prasa, przy czym — co zwiększa zainteresowanie badacza tym fenomenem historycznym — przez dłuższy czas szermierzem równouprawnienia języka fińskiego była prasa wydawana w dotychczas uprzywilejowanym, jedynym urzędowym oraz stanowiącym domenę warstw wykształconych, języku szwedzkim.

Przez krótki czas zdawało się, że sytuację tę zmieni przyjęcie wyznania protestanckiego, gdy zaczęły się nawet pojawiać pierwsze książki w języku fińskim. Tak np. modlitewnik w języku fińskim oraz tłumaczenie *Starego Testamentu* (1548) wydał syn chłopca spod Loviisa (w czasie studiów w Turku przyjął nazwisko Agricola), rektor szkoły w Turku, a następnie biskup². Mimo iż miał Agricola następców³, aż do XVIII w. język szwedzki panował w Finlandii niepodzielnie⁴. Dopiero pod koniec tego stulecia zaczęły się pojawiać pierwsze oznaki zainteresowania kulturą ludową, a więc fińską, wśród uczonych związanych z uniwersytetem w Turku. Największe zasługi w zakresie zbierania poezji ludowej oraz skierowania uwagi innych badaczy na tę dziedzinę kultury położył Henrik Gabriel Porthan (1769—1804), gromadząc cenne materiały zarówno w dziełach własnych, jak i w tematach zleczonych swoim uczniom. Z Porthanem i jego grupą, skupioną w towarzystwie literackim „Aurora”, wiąże się pojawienie się pierwszego w Finlandii czasopisma „Åbo Tidningar”⁵, które ukazywało się nieregularnie od 15 stycznia 1771 aż do 1861 r.

¹ E. Jutikkala — K. Pirinen, *A history of Finland*, N. York 1974, s. 200 in.

² J. Ahokas, *A history of Finnish literature*, Indiana University 1973, s. 10.

³ Por. Ahokas, *op. cit.*, rozdz. „Literature in Finnish before the Nineteenth Century”.

⁴ *Istoriya Szwiecji*, pod red. A. S. Kana, Moskwa 1974, rodz. 5,6.

⁵ T. Steinby, *In quest of Freedom, Finland's Press 1771—1971*, Helsinki 1971.

Zmiana przynależności państwowej Finlandii w okresie wojen napoleońskich⁶ i przyłączenie jej do imperium rosyjskiego nie przyniosły początkowo aktywizacji narodowej społeczeństwa fińskiego. Na najwyższe stanowiska w kraju powoływani byli nadal przedstawiciele tych samych rodzin szlacheckich, co w końcowym okresie rządów szwedzkich. Były faworyt Gustawa III, króla Szwecji, G. M. Armfelt, uzyskał identyczne stanowisko u Aleksandra I, kierując sprawami Finlandii⁷. Do najwyższych godności dochodzili przedstawiciele rodów Rehbinderów, Mannerheimów, Haartmanów, również poprzednio zajmujący kierownicze stanowiska.

Pierwsza połowa XIX w. określana jest w historii Finlandii bardzo słusznie jako okres zamrożonego parlamentaryzmu⁸. Od czasu obrad w Porvoo w 1809 r., gdy uchwalone zostały — zatwierdzone przez cara — podstawowe ustawy, nie zwoływano Stanów przez przeszło pół wieku. Wyłączona ze zbrojnej rywalizacji szwedzko-rosyjskiej i nie będąca przez długie dziesiątki lat terenem działań wojennych⁹, zdawała się Finlandia należeć do krajów zadowolonych ze swojej sytuacji i nie dążących do żadnych zmian. Nieliczne głosy niezadowolenia, zupełnie odosobnione, nie zyskiwały poparcia społecznego. Tak np. Adolf Ivar Arwidsson z Turku, który na początku lat 20-tych XIX w. rozwinął ożywioną działalność publicystyczną, zawierającą akcenty krytyczne w stosunku do ówczesnej sytuacji Finlandii, został za to ukarany utratą posady uniwersyteckiej. Udał się wówczas do Szwecji, gdzie jako pracownik Królewskiej Biblioteki w Sztokholmie dalej zajmował się sprawami swego kraju ojczystego¹⁰. Gorzko wyrzucał on rodakom zbyt szybką i zbyt daleko idącą ustępliwość, nie ma jednak żadnych śladów, aby działalność jego znalazła wśród nich jakikolwiek oddźwięk.

Tymczasem zdobywca Finlandii Aleksander I nie skąpił ustępstw dla pozyskania jej społeczeństwa. Mimo możliwości narzucania swych decyzji siłą gwarantował zachowanie podstawowych praw z okresu rządów szwedzkich i nienaruszanie powstałej w ten sposób autonomii. Podwładnym swym zalecał wyrabianie w społeczeństwie Finlandii przekonania o ogromnych korzyściach wynikłych z przejścia pod rządę rosyj-

⁶ Zob. T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich*, Warszawa 1978, s. 27 i n.

⁷ G. A. Abow, *Gustaw-Moritz-Armfelt i jego ruszko-fińskie odnoszenia*, S. - Pietierburg 1901.

⁸ L. A. Puntilla, *The political history of Finland 1809—1966*, Helsinki 1974, s. 26 i n.

⁹ Na posiedzeniach szwedzkiego Riksdagu w latach 1746—1747 skarżyli się reprezentanci Finlandii, że w ciągu 600 lat przynależności do Szwecji nie mieli nigdy ćwierćwiecza bez wojny.

¹⁰ Jutikkala — Pirinen, *op. cit.*, s. 202.

skie¹¹. Podjęte zobowiązania rozszerzył car i na swych następców. Naruszył je już Mikołaj I, wydając — bez uprzedniej uchwały Stanów — dekrety o wprowadzeniu cenzury prewencyjnej (1829) i o zakazie druku w języku fińskim (1850). W pierwszym wypadku swą samowolną decyzję tłumaczył nawałem zajęć, które nie pozwoliły mu zasięgnąć opinii właściwych fińskich instytucji¹², w drugim — iż z zakazu wyłączył druki dotyczące spraw ekonomicznych i religijnych, co w praktyce można było szeroko interpretować.

Generalna linia polityczna carów zmierzała do osłabienia więzów Finlandii z dawną metropolią — Szwecją. W tym celu przeniesiono z Turku do Helsinek, położonych bliżej Petersburga, stolicę kraju oraz (powołując się na straszliwy pożar w Turku w 1827 r.) jedyny w kraju uniwersytet. Zabezpieczono korzystne dla Finlandii ustawy celne, zachowując granicę celną między wielkim księstwem a resztą imperium. Zapewniono Finom korzystny zbyt na chłonnym rynku rosyjskim. Podniesiono rangę władzy administracyjnej kraju, nadając jej w 1816 r. nazwę Senatu (najwyższego organu administracji imperium). Szlachcie fińskiej otwarto dostęp do najwyższych godności w imperium, pragnąc w ten sposób zatrzeć pamięć o podobnych możliwościach za panowania szwedzkiego. Z tego samego powodu w 1852 r. powołano katedrę języka i literatury fińskiej, przełamując opory niektórych uczonych uniwersyteckich, używających wyłącznie języka szwedzkiego, a nawet głoszących teorie o niedorozwoju i prymitywizmie języka fińskiego.

W 1776 r. ukazało się czasopismo w języku fińskim „Suomen Kie-liset Tieto-Sanomat” („Czasopismo po fińsku”), wydawane dwa razy w tygodniu przez pastora Anttiego Lizeliusa. Pismo zawierało praktyczne rady dla farmerów i niedługo przestało się ukazywać.

W początkach XIX w. zaczęło studia w Turku i zetknęło się w tej samej grupie studenckich działaczy kulturalnych trzech najwybitniejszych przedstawicieli społeczeństwa fińskiego tego stulecia: Johan Runeberg — poeta, Elias Lönnroth — naukowiec, zbieracz pieśni ludowych i sam ich twórca oraz Juhani Snellman — filozof i polityk. Swoją studencką współpracę kontynuowali i po przeniesieniu uniwersytetu do Helsinek. Najwcześniej sławę osiągnął Runeberg, który — choć tworzył w języku szwedzkim — stał się sztandarowym poetą fińskiego odrodzenia narodowego, twórcą hymnu narodowego¹³. Był Runeberg również wydawcą czasopisma w języku szwedzkim¹⁴. Skromny lekarz wiejski Lönnroth zgromadził ogromną ilość starych pieśni i poematów ludu fiń-

¹¹ Przedruk tajnej instrukcji Aleksandra I dla generał-gubernatora Steinhella z 26 IX 1810 r. w: *Finland and Russia 1808—1920. From autonomy to independance. A Selection of documents.* Edit. D.G. Kirby, London 1975, s. 24—25.

¹² Tamże, s. 44—47.

¹³ Ahokas, *op. cit.*, s. 40—48.

¹⁴ Steinby, *op. cit.*, s. 17.

skiego i stworzył z nich epopeję narodową *Kalewala*, najszerzej w świecie znane dzieło literatury fińskiej. Snellman, który po przerwaniu kariery uniwersyteckiej i dłuższym pobycie za granicą osiadł w małym mieście Kuopio, rozpoczął tam — poprzez prasę — wielką akcję mobilizacji społeczeństwa dla spraw odrodzenia narodowego.

Pomimo istnienia wspomnianego już wyżej czasopisma „Suomen Kie-liset Tieto-Sanomat” oraz ukazującego się w Turku od 1820 r. „Turku Wiikko-Sanomat”, nazywanego pierwszą gazetą w języku fińskim, nadal czasopiśmiennictwo zdominowane było przez język szwedzki. Znaczny wpływ na ten stan rzeczy miał Zachris Topelius Młodszy, popularny poeta i znakomity dziennikarz, który redagowane przez siebie pismo „Helsingfors Tidningar” uczynił najbardziej rozchwytywanym w kraju¹⁵.

Inicjatywy fińskie, najczęściej efemerydy, nie miały większego znaczenia, zwłaszcza że angażujących się w sprawy fińskiego odrodzenia narodowego było niewiele. Dlatego właśnie swą akcję propagandową na rzecz używania języka fińskiego przeprowadzał Snellman w języku szwedzkim, doskonale zdając sobie sprawę, że tylko w ten sposób może dotrzeć do szerszych grup inteligencji w Finlandii. Wydawane przezeń od 1844 r. w Kuopio czasopismo „Saima” stało się wydarzeniem w życiu kraju¹⁶; jasno, a równocześnie ostro, często ironicznie ujęte artykuły wywoływały duże zainteresowanie i pozyskały wielu entuzjastów. W obcości inteligencji wobec języka używanego przez większość narodu widział Snellman główne źródło zubożenia w przyszłości kultury narodowej; dowodził, iż jedynie poprzez poznanie tego języka można zabezpieczyć jej rozwój. Mimo ostrożności sformułowań już w 1846 r. cenzor zakazał dalszego wydawania „Saima”; bezpośrednią tego przyczyną były zamieszczane w piśmie relacje o ciężkim położeniu chłopów. Równocześnie wydawał Snellman w Kuopio czasopismo w języku fińskim „Maamiehen Ystävä” („Przyjaciel Rolnika”), poprzestając w nim jedynie na udzielaniu praktycznych rad. Po likwidacji „Saima” uzyskał zezwolenie na wydawanie w języku szwedzkim „Czasopisma Literackiego dla Powszechnego Wykształcenia Obywateli”, które zakończyło żywot po dwuletnim, bezbarwnym istnieniu. Porzuciwszy posadę dyrektora gimnazjum w Kuopio, przeniósł się Snellman do Helsinek, gdzie miał nadzieję uzyskać katedrę uniwersytecką, spotkał go jednak zawód. Dopiero zmiana sytuacji wewnętrznorosyjskiej (śmierć Mikołaja I, odsłonięcie niedostatków administracyjnych i wojskowych w latach wojny krymskiej i zapoczątkowanie reform przez Aleksandra II) stworzyła możliwości dla odegrania przezeń doniosłej roli w dziejach swojego kraju¹⁷.

W latach 40-tych XIX w. Snellman nie działał samotnie. Jeszcze w 1831 r. powstało Towarzystwo Literatury Fińskiej, które sfinansowało

¹⁵ *Op. cit.*, s. 18.

¹⁶ *Op. cit.*, s. 19.

¹⁷ А н о к а s, *op. cit.*, s. 52—54.

wydanie *Kalewali* (1843; wydanie rozszerzone w 1849). W 1843 r. wprowadzono naukę języka fińskiego do szkół, a w pięć lat później Johan Runeberg zachwycił społeczeństwo swoimi *Opowieściami chorążego Stoola*. W 1845 w Viipuri (Wyborg) zaczęło ukazywać się niewielkie czasopismo „Kanava” („Kanał”), wprowadzone po dwóch latach zlikwidowane przez cenzora, ale zasługujące na uwagę jako pierwsze czasopismo w języku fińskim skierowane do inteligencji. W 1847 r. czterech młodych entuzjastów odrodzenia narodowego (zaczęto ich nazywać fennomanami lub finomanami) drogą wielkich ofiar założyło w Helsinkach czasopismo „Suometar”, istniejące przez 20 lat. Niewątpliwie wywodzili się oni z kręgu działaczy, których przekonania i program ukształtowały artykuły J. V. Snellmana.

Wszystkie wymienione czasopisma w języku fińskim przez długie lata były znacznie uboższe graficznie i objętościowo aniżeli czasopisma w języku szwedzkim. Do końca XIX w. drukowano je gotykiem, gdyż do niego przyzwyczajona była wieś¹⁸. Umocnienie się pozycji czasopiśmiennictwa w języku fińskim nastąpiło dopiero w drugiej połowie stulecia.

W czasie wojny krymskiej liczone za granicą, zwłaszcza w Szwecji, na antyrosyjskie nastroje w Finlandii, nadzieje te okazały się wszakże bezpodstawne; wyrazem tego był artykuł Snellmana kategorycznie odrzucający z punktu widzenia interesów narodu fińskiego jakiegokolwiek wystąpienia antyrosyjskie¹⁹. Sympatii Finów dla koalicji antyrosyjskiej nie pozyskały również ataki floty brytyjskiej i francuskiej na Wyspy Alandzkie i twierdzę Sveaborg w pobliżu Helsinek.

Odmienne przedstawiała się sytuacja w czasie konfliktu zbrojnego prusko-austriacko-duńskiego o Szlezwik-Holsztyn w 1863 r., gdy na łamach „Helsingfors Dagblad”²⁰ rozważano możliwość zachowania przez Finlandię neutralności w wypadku wmięszania się do wojny Rosji, co wzbudziło zrozumiałe niezadowolenie niektórych polityków rosyjskich. Wypadki historyczne przekreśliły szybko tę kontrowersję, klęska Danii odsłoniła bowiem całą słabość skandynawizmu politycznego, a powstanie styczniowe w Polsce skłaniało władze imperium do ustępliwej polityki w innych jego regionach. Snellman został powołany na stanowisko przewodniczącego kolegium ekonomicznego Senatu, a więc został faktycznym szefem całej administracji Finlandii. Od 1 sierpnia 1863 r. język fiński w korespondencji do urzędów i sądów uzyskał zrównanie ze szwedzkim, jakkolwiek ten ostatni formalnie pozostawał nadal urzędowym. Do całkowitego zrównania obu języków władze kraju zostały zobowiązane w przeciągu najbliższych 20 lat (doszkolenie językowe

¹⁸ Steinby, *op. cit.*, s. 50—51.

¹⁹ Puntilla, *op. cit.*, s. 36—37.

²⁰ Jutikkala — Pirinen, *op. cit.*, s. 210.

urzędników itp.). Wreszcie 15 września 1863 r. zwołany został po przeszło półwiekowej przerwie parlament Finlandii.

Fakt ten przyspieszył formowanie się partii politycznych i wyzwolił nowe inicjatywy czasopiśmiennicze, zahamowane — niestety — klęską głodu w latach sześćdziesiątych, w której wyniku ilość mieszkańców kraju zmniejszyła się o 115 tys. osób. Sytuację opanowano dopiero w latach 70-tych, jeszcze jednak w 1869 r. zaczęło się ukazywać pismo „Uusi Suometar” („Nowy Suometar”); musiało ono przezwyciężyć ogromne trudności finansowe, zanim z dwu numerów w tygodniu mogło w 1881 r. przejść na sześć numerów. W 1871 r. założono „Keskisuomalainen” w Jyväskylä, w 1873 — „Sata kunnan Kansa” w Pori, w 1874 — „Karjalainen” w Joensuu²¹ itd. W tym czasie możemy już mówić o istnieniu zawodowych dziennikarzy fińskich (redaktor Robert Lagerborg z „Helsingfors Dagblad” był w latach 60-tych zupełnym wyjątkiem w tym względzie).

Prasa odegrała ogromnie ważną rolę w procesie odrodzenia narodo-
wego Finów, nadając rangę ogólnokrajową zamierzeniom i pasjom ma-
łego grona studentów i absolwentów uniwersytetu, ogarniętych roman-
tycznym zainteresowaniem twórczością ludową. Dzięki prasie pozyskali
oni szersze koła zwolenników, stworzyli odpowiednią atmosferę dla po-
stulatu przyjęcia języka fińskiego przez inteligencję, a następnie jego
równouprawnienia ze szwedzkim.

Pod koniec XIX w. nastąpiło dalsze zróżnicowanie programowe w
obrębie społeczeństwa fińskiego. Na łamach założonego w 1890 r.
„Päivälehti” grono młodych wysuwać zaczęło postulaty swobód demo-
kratycznych, zaś ukazujący się od 1895 r. tygodnik „Työmies” („Robot-
nik”) przejęty przez działaczy robotniczych — stał się orędownikiem
programu wyzwolenia proletariatu.

²¹ Steinby, *op. cit.*, s. 37.